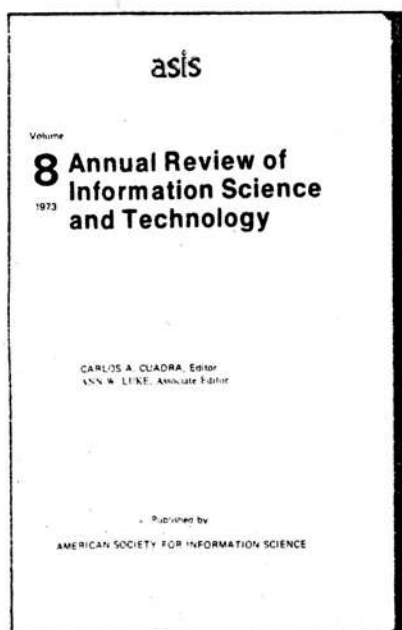

BESZÁMOLÓK SZEMLÉK KÖZLEMÉNYEK

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATISMERTETÉSEK

Az informatika 1973. és 1974. évi szemléje

Annual Review of Information Science and Technology. Ed. C.A. Cuadra. Washington, American Society for Information Science.

Vol.8. 1973. 411 p.

Vol.9. 1974. 457 p.

Legutóbb a TMT 1974/7.számában adtunk tájékoztatást az ARIST 1972. évi 7. kötetéről. Most az időközben megjelent két újabb kötetet ismertetjük.

Az előző évekhez hasonlóan, az 1973. és 1974. évi kötetek szemléi is négy fő tárgykör köré csoportosulnak: 1/ információs rendszerek és szolgáltatások tervezése; 2/ alapvető eljárások és eszközök; 3/ alkalmazási területek; 4/ az információs szakma.

E négy problémakörben megjelent szemletanulmányokról az alábbi táblázat ad tematikai áttekintést.

8.köt. 1973.

9.köt. 1974.

I. Információs rendszerek tervezése

1. Az információ gazdaságtana	1. Az információs szükségletek s az információ használata
	2. Információs rendszerek tervezése és értékelése
	3. Az információ közgazdasági szemlélete

II. Alapvető eljárások és eszközök

2. A dokumentumok bibliográfiai leírása, osztályozása	4. Dokumentumok bibliográfiai leírása, osztályozása
3. Automatizált nyelvfeldolgozás	
4. Mikroformátumok technológiája	

III. Különféle alkalmazási szakterületek

5. Könyvtári automatizálás	5. Könyvtári automatizálás
6. Ember/gép kommunikáció interaktív rendszerben	6. Könyvtári és információs hálózatok
7. Szelektív információs szolgáltatás /SDI/	7. Géppel olvasható /bibliográfiai/ adattárak
8. Elsődleges kiadványok, szolgáltatások	8. Dokumentumkereső rendszerek és technikák
9. Információs rendszerek az oktatásban	

IV. Az információs szakma problémái

10. Az informatika oktatása	9. Könyvtárak és információs központok vezetése
11. Az információ és a társadalom	10. Copyright problémák

Amint a felsorolásból is láthatjuk, az előző kötetekhez képest új témakör a 8.kötetben az információ és a társadalom kölcsönös kapcsolatának megvilágítása, a 9. kötetben pedig a szerzői, kiadói joggal összefüggő kérdések tárgyalása.

A 7. /1972. évi/ kötetben kezdődött meg és a 8. és 9. kötetben tovább folytatódik az információ gazdasági problémáinak önálló szemlékben való feldolgozása. Ezzel egyidejűleg az információs kérdések gazdasági szemléletű megközelítése egyre jobban érvényesül a különféle szakterületek eredményeinek értékelésében is. A gazdasági - mindezenekelőtt gazdaságossági - kérdések felé fordulás jórészt annak a

következménye /amint C. CUADRA szerkesztő megjegyzi/, hogy az utóbbi években nem kis mértékben korlátozták a könyvtári és információs intézmények, rendszerek fejlesztésére fordítható pénzforrásokat.

Ezek a korlátozások - pozitív hatásként - azt eredményezték, hogy egyrészt erőteljes fejlődésnek indult az a diszciplína, amelyet az információ gazdaságtanának nevezhetünk, s másrészt, a gazdaságosabb szolgáltatások érdekében nagy lendületet vett a könyvtári és információs intézmények együttműködése, hálózatokba szerveződése. Ezek alatt természetesen mindig számítógépes információs/kommunikációs hálózatokat kell értenünk.

Ezzel összefüggésben előtérbe került az információ társadalmi szerepének globális vizsgálata, s annak fontossága, hogy a jövőben meg kell gyorsítani a beruházásokat az információs rendszereket és szolgáltatásokat illetően, mivel átmeneti időszakban vagyunk az ipari társadalomból az "információs társadalom" felé. /Az ARIST-ban az ilyen szociológiai jellegű megállapítások elsősorban vagy kizárólag az USA társadalmára vonatkoznak./

A gazdasági kényszer tehát nagy ösztönzőnek bizonyul a kooperatív törekvések, a könyvtári és információs együttműködések kialakulása, a különféle szakmai és regionális hálózatok megszervezése szempontjából. Az egymással kölcsönös függőségbe kerülő intézmények arra törekednek, hogy a modern információs/kommunikációs technológiák lehetőségeit sokkal eredményesebben aknázzák ki, mint azt korábban tették. Ez a tendencia különösen megmutatkozik a könyvtári munka automatizálásában, amint erre mind a 8., mind a 9. kötet ilyen tárgyú szemléje is rámutat.

A szervezetté váló együttműködés megköveteli, hogy a résztvevő partnerek alaposan felmérjék a szükségleteket, jól megfontolják a prioritásokat, és világosan meghatározzák /kiscsoport mélységig/ a felhasználók speciális igényeit.

Az információs rendszerek tervezésében - a már említett gazdasági megfontolásokon kívül - megfigyelhető annak a környezetnek az alaposabb vizsgálata, amelyben az információk használói tevékenykednek, illetve amelyben az információk felhasználásra kerülnek. Az ökológiai tényezők érvényesülése megmutatkozik abban is, hogy pontosabban igyekeznek meghatározni az információs rendszerek alapvető típusait a kommunikációs környezet szempontjából. E tekintetben kedvezőtlen hatása volt az információs szolgáltatások tervezésére annak a ténynek, hogy a szükségleteket inkább az információ, mint a kommunikáció felől közelítették meg. A tudományos tájékoztatás alapvetően a szakemberek és a tudományos eszmék kölcsönös viszonyára irányul, az pedig döntő mértékben a mindenkorai kommunikációs helyzet függvénye.

Az információk termékeny felhasználását előmozdító kommunikációs módszerek és eszközök kialakításához az oktatásnak és a marketing tevékenységnek is jelentős mértékben hozzá kell járulnia.

A kommunikációs környezet alakulásának egyébként szembetűnő vonása volt 1973-ban /CUADRA szerint/ az on-line típusú információkere-

ső rendszerek, szolgáltatások gyors ütemű növekedése mind az állami, mind a magán szektorban. Ez a körülmény is szükségessé teszi a copyright problémák vizsgálatát elsősorban abból kiindulva, hogy mind mélyebb válik az ellentmondás az információk tulajdonjoga /birtoklása/, illetve terjesztése /szétosztása/ között.

Az előzőekben vázolt néhány általánosabb jellegű - a szerkesztő által is fontosnak tartott - fejlődési irány ismertetése után a következőkben /az ARIST kötetében tárgyalt négy fő tárgykörhöz kapcsolódóan/ kiemelünk még egy-két jellegzetesebb tendenciát, illetve a szemleíróknak ezekre vonatkozó néhány megállapítását.

Az információs rendszerek, szolgáltatások tervezését, szervezését, értékelését tárgyaló szemléjében DEBONS és MONTGOMERY hangsúlyozza, hogy ezek a tevékenységek rendszerelméletileg ez ideig még nincsenek kellően megalapozva, nem teljesen megfelelőek az alkalmazott elvek, módszerek, technikák. Feltűnő, hogy mennyire nem veszik figyelembe a rendszertervezők más rendszerek szervezéséből és értékeléséből levonható tanulságokat, tapasztalatokat. /Ez egyúttal azt is jelzi, hogy - mint a tudományágak többségében - az informatikában is elég nagy az "információs rés", vagyis aránylag megkésve kerülnek alkalmazásra az új elméleti és gyakorlati eredmények; s ez arra is utal, hogy az informatikában is igen súlyosan jelentkeznek a már említett kommunikációs problémák./

Az a kiemelkedő szerep, amelyet a relevanciának tulajdonítanak az információs rendszer teljesítményeinek megítélésében, nincs arányban azzal a tényleges értékkel, amellyel a tervezéshez és az értékeléshez csakisugyan hozzájárul. Jóval fontosabb paramétere a tervezésnek és az értékelésnek a felhasználó megelégedettsége. E tekintetben azokat a vizsgálatokat, amelyek pl. a felhasználóknak a géppel olvasható adattárakkal szembeni magatartására vonatkoznak, célszerű volna olyan vizsgálatokkal ellensúlyozni, amelyek azt mutatják meg, hogyan használják a szakemberek az igényelt információkat feladataik eredményesebb megoldására.

A számítógépes rendszerekkel kapcsolatos címeirési és osztályozási /katalogizálási/ kérdésekkel egy-egy szemle az ARIST mindkét kötetében foglalkozik. Az 1973. évi szemle írója /W.E. BATTEN/ megállapítja többek között, hogy a katalogizálási problémák jó része abból származik, hogy mind ez ideig nem sikerült megfelelően megoldani az egyetemes bibliográfiai számbavételt /Universal Bibliographic Control/. Biztató ténynek tekinti, hogy a központi katalogizálás eszméjét növekvő mértékben kezdik elfogadni, és rámutat arra, hogy a dokumentumok leírásának /description/ és tartalmi jellemzésének /representation/ módszereit, eszközeit sokkal jobban kell összehangolni, integrálni.

Ezt a gondolatsort folytatja az 1974. évi szemlében J.L. HARRIS. Megállapítja, hogy a dokumentumok bibliográfiai leírásában előtérbe került a szabványosítás kérdése, és - bár kisebb mértékben - ez tapasztalható a tartalmi feltárás, osztályozás problémakörében is. A megmutatkozó törekvések nemzetközi jellegűek s arra irányulnak, hogy a nemzeti és regionális munkálatok kompatibilisek legyenek a meglévő vagy készülöben lévő nemzetközi szabványokkal. S e törekvések végső

célja az egyetemes bibliográfiai számbavétel, amely a megfelelően kialakított bibliográfiai leírások /adatok/ nemzetközi cseréjén alapszik. A szemleíró részletesen ismerteti az ilyen irányú programokat /ISBD/M, ISBD/S, ISDS, NSDP; MARC, SUPARMARC, stb./.

Az osztályozás terén is fontos törekvés az indexelő nyelvek kompatibilitásának és konvertibilitásának megvalósítása /pl. UNISIST BSO mint "kapcsoló nyelv"/. A legutóbbi években általánosan szembetűnik az az uralkodó tendencia, hogy az információellátás rendszereit úgy tervezzék meg, hogy lehetőleg minimálisra korlátozzák az ugyanazon dokumentumra vonatkozó ismétlődő intellektuális munkamozzanatokat /elemzéseket/. Természetesen ennek megvalósítása még hosszú módszertani kutatást és összehangolást igényel.

Mindkét ARIST kötetben leggazdagabb az "alkalmazások" c. fejezet; ebben nagyrészt a könyvtári, dokumentációs, információs munka számítógépesítésének problémái kerülnek tárgyalásra, erős amerikai és részben angliai orientációval. Az ebbe a témakörbe tartozó szemle tanulmányok részben a könyvtári munkafolyamatok /beszerzés, katalogizálás, körözés/, részben a könyvtári /dokumentációs, információs/ szolgáltatások /irodalomkutatás, SDI, gépi adattárak stb./ automatizálásának fejleményeivel foglalkoznak, nagy figyelmet szentelve az együttműködésen alapuló, hálózati törekvéseknek, amint erre már az előzőekben is utaltunk.

1973-ban különösen sok és színvonalas tanulmány foglalkozott a számítógéppel segített könyvtári katalogizálás kérdéseivel; ezek mélyrehatóan elemezték a katalógusok költségtényezőit, funkcióit s a számítógépek szerepét a kötet-, mikroformátumu és on-line katalógusok előállításában.

A számítógépes bibliográfiai és dokumentációs adatbázisok /adattárak/ kiépítése és használata tovább erősödött. Előtérbe kerültek a retrospektív és SDI szolgáltatások marketing problémái, a rendelkezésre álló források megosztásának /resource sharing/ lehetőségei és eredményei. A dokumentumkereső rendszerek és szolgáltatások terén megfigyelhető olyan fejlődés, hogy az információterjesztő központok egyre több távoli hozzáférésű adatbázist kapcsolnak be rendszerükbe, biztosítva ezáltal, hogy sokkal nagyobb adatbázis álljon rendelkezésükre, mint amennyit helyileg tárolni tudnának. Igen széles körűvé vált a mágnesszalagok terjesztése, részben kölcsönzés, részben licencia megállapodás alapján. Ezzel kapcsolatban már elég nyomatékosan jelentkeznek az ellenőrzés, irányítás, koordinálás problémája, illetve szükségessége abból a célból, hogy elkerüljék a felesleges párhuzamosságokat az adattárak fejlesztésében, tárolásában, elosztásában stb.

A számítógépes rendszerek és a gép-ember kommunikáció szempontjából továbbra is jelentős probléma a felhasználók megfelelő formában való oktatása, tájékoztatása a rendszerek ésszerű használatára; ennek kielégítő modelljét még nem sikerült kialakítani, aminek egyik oka, hogy e tekintetben nagyon is heterogén és nehezen megfogható emberi tényezőkkel is kell számolni. Mindenesetre a szociológiai, pszichológiai problémák és általában a társadalmi kommunikáció ilyen vonatkozású problémáinak felvetése és felismerése nem kis mértékben befolyásolja a számítógépes információs rendszerek működésének hatékonyságát. Ez-

zel összefüggésben az információs szakemberek szerepének különösen nagy a jelentősége.

A különféle információs rendszerek, szolgáltatások színvonalát, eredményességét alapvetően befolyásolja az információs szakemberek képzettsége, az információs intézmények szervezésének és vezetésének fejlettségi foka. Az ARIST e kérdésekkel összefüggő szemléi az információs szakma belső helyzetét tükrözik, és - amint már említettük - a 8. kötetben első ízben találunk olyan szemlét, amely az információs /kommunikációs/ szakma lényegesebb kérdéseit a legszélesebb társadalmi-gazdasági aspektusból törekszik megvilágítani. Mondanunk sem kell, hogy ez mennyire fontos szempont, hiszen az információs szakma társadalmi rangja, elismerése még mindig erősen problematikus /annak ellenére, hogy a legfejlettebb országokban az információ szinte virágzó "iparággá" kezd válni/.

Az oktatást tárgyaló szemle elsősorban az amerikai és kanadai egyetemi oktatási programokat elemzi. 1972-73-ban 97 féle egyetemi programot regisztrált az ASIS erre vonatkozó ismertető kiadványa. Miért van az - kérdezi a szemleíró - hogy ezekben oly kevés közös vonást találunk? A legújabb szakirodalom nyomatékosan hangsúlyozza, hogy ezen a kaotikus helyzeten változtatni kell azáltal, hogy világosan, egyértelműen meghatározzák az alapvető oktatási célokat, és kidolgozzák az oktatási programok, tantervek és tanmenetek megfelelő modelljét.

Az információs szakemberekkel való megfelelő ellátottság fontos problémája a tájékoztató szervezetek /szakkönyvtárak, információs központok stb./ szervezésének és vezetésének is. A vezetés /management/ terén a legújabb szakirodalomban elsősorban a nagy tudományos könyvtárak vezetési-szervezési módszereit tárgyalták, kevesebb szó esett az információs központok vezetéséről. Különösen a költség-hatékonyság, a teljesítmény-mérés kérdéseit elemezték igen sok tanulmányban, és egyéb vezetési területeken is alkalmazták a kvantitatív módszereket /pl. bibliometria/. Érdekes - vagy inkább elgondolkasztó - hogy aránylag igen kevés figyelmet szenteltek az információs szervezetek vezetési információs rendszerének!

Befejezésül két számadat. A szemleírók az ARIST 1973. évi kötetében 1435, 1974. évi kötetében 1450 szakirodalmi forrást dolgoztak fel; ez kevesebb ugyan, mint az 1972. évi, rekordnak számító 1892 tétel, de azért hatalmas mennyiség. Ebből is következik, hogy az ARIST szemleíróinak és recenzenseinek is a bőség zavarával kell megküzdeniük, ami egyrészt szinte elkerülhetetlen redundanciához vezet, másrészt óhatatlanul befolyásolja az eredmény színvonalát.

Györe Pál